

ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՓԱՒՍՏՈՍ ԲՈՒԶԱՆԴԱՅՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

(Շար. տե՛ս էջ 248)

23. էջ 35. տող. 3. երթեալք ըստ հետ կամաց ... — Ուղղ. գնետ — որպէս յաճախ ի Սուրբ Գրիս կայ:

24. էջ 35. տող 25. Վասն այնուրիկ անընտիրք եղեալք ի հպարտութեանն խոտեցան ... — Ուղղ. քանակաւորեանք: — Սուրբ Յուսէփ ի տեսեան տեսեր էր իւր երկու մանկունքն « որք չէին հաճոյ ի պաշտօն Տեառն Աստուծոյ », այսինքն քանակաւորեան (էջ 11. տող 3): Աստ եւս ի վերեւ՝ կը նկարագրէ Պապայ և Աթանասիոսի վարքը, որք « ճանաչէին ստանձակք և անխրատք », և այլն ... Ուրեմն երբ խնդիր եղաւ ի զաւակէ Գրիգորի Նորին պաշտաման յաջորդելու, այսինքն « զլիսաւորութեան քահանայապետութեան » (անդ), անոնք իբրեւ անպիտանք քահանայութեան համար՝ խոտեցան. ուստի ի հպարտութեանն խոտիլ՝ չի համապատասխաներ բնագրի իմաստին: Մեր ասածի ուղղութիւնը կարելի է տեսնել, էջ 43, տող 16. « Ապա խորհուրդ ... ակամայ առեալք զձեռնադրութիւնն սարկաւազութեան ... զաւանդն հոգեւոր պատուի » ... յորում յայտնապէս կ'երեւի որ սարկաւազութեան աստիճանը բռնադատութեամբ ընդունենք են. իսկ քանակաւորեան համար իսպառ անարժան համարուեն են: Նոյնպէս կարելի է համեմատել էջ 47. տող 39. « Եւ զվարճն Աստուծոյ արհամարհեալ այպանէին », և այլն:

25. էջ 36. տող 10. Աշակեւրտ եղեալ էր սա մեծին ... և զլիսաւոր եկեղեցաց նահանգին Տարօնոյ: — Ուղղ. եկեղեցաց, կամ պէտք է ընդունիլ որ խօսքը միայն Տարօնոյ նահանգին վրայ է, որոյ եկեղե-

ցիներուն վրայ « վերակացու և զլիսաւոր էր հրամանաւ Լուսաւորչին, որով փոքր ինչ զկնի յաւելու (տող 20) « Եւ ունէր սա զաստիճանն աթոռոյն զլիսաւորութեան Տարօնոյ », ուրեմն եկեղեցացն՝ եկեղեցաց լինելու է. — և կամ պէտք է ընդունիլ « Եւ կեղեցաց ». բայց այն ատեն մի բան պակասում է՝ որ գոցցեալ այսպէս լինելու էր « ... վերակացու և զլիսաւոր եկեղեցեացն՝ եկեղեցաց նահանգին և Տարօնոյ »?։ Ըստ այսմ կը միաբանի երկու միտք Ա. Նա ունէր զաստիճանն աթոռոյն զլիսաւորութեան Տարօնոյ, և Բ. Եւ էր « վերակացու և զլիսաւոր եկեղեցաց նահանգին », որ էր Գրիգորի ձեռական իշխանութիւնը այն կողմի մասի վրայ իբրեւ իշխանութիւն իմն առանձին: Բուզանդ այս քանի տողներու մէջ բանը շատ խնդրէր է. այնպէս որ հաւաստեալ որ մտքին տալու է առաջնութիւնը՝ դժուարին է: Վասն զի նոյն տեղոյ մէջ ամէն բան ինքն հաւասարել է՝ աւելով. « այլ վերակացու և հրամատար (իմա հրամանատար) տեսուչ և հոգաբարձու ամենայն եկեղեցեացն Հայոց Մեծաց ընդ ամենայն տեղիս »: — Հմտ. դարձեալ էջ 37. տող 39:

26. էջ 37. տող 14 ... որ նախ եղ զՀիմունս եկեղեցւոյ սրբոյ: — Ուղղ. որ: Հերակլի կամ Վահագնի մեհնատեղւոյ վրայ է խօսքը, որոյ կործանմանէն զկնի՝ նոյն տեղոյն վրայ սուրբ Գրիգոր առաջին և մայր եկեղեցին կը շինէ:

27. էջ 39. տող 11. Եւ զորս եգիտ... իւրում յարութեան ... — Ուղղ. արքայութեան: — Գրիստոսի քարոզութիւնը կոչեց զմարդիկ ժառանգ լինելու իւր արքայութեան. ասաց՝ գնացէք քարոզեցէք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից: Հոս նոյն իմաստով ասած է, և ոչ թէ ապագայ յարութեան յուսով: Բուզանդ իւր միտքը կրկին փոքր ինչ ստորեւ կը յայտնէ (տող 19). « զայն՝ որ եկեալ զձեզ կոչէր ի փրկական շնորհս արքայութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի »:

28. Էջ 39. տող 35... և իւր մերձաւորս արար զձեզ, և խառնեաց զձեզ ի թնաւորին կենդանութեան . . . — Ուղղ. ի թնաւորին: Սատուածարանական ճշմարտութիւն մ'է որ Քրիստոս իւր աստուածային թնաւորին խառնեց ընդ մարդկային թնաւորեան:

29. Էջ 40. տող 6. Զի պարտ էր ձեզ . . . : Եւ ձեզ անպարտ մոռանալ . . . : — Հասկանալի « Եւ ձեզ չէր պարտ » . — Յիշեցնելով Քրիստոսի երախտիրն առ մարդիկ . ասում է պէտք չէր մոռանալ այն ուսուցիչներուն՝ որոնք ձեզի ճշմարտութիւն սովորեցրին . . . (անդ. տող 19):

30. Էջ 40. տող 12. « . . . որք հոգեպէս բանին վարդապետութեան երկնեցին . . . : — Ուղղ. վարդապետութեամբ:

31. Էջ 40. տող 14. . . . և ըստ ձեռում եղծման . . . : — Ուղղ. զեղծման ?

32. Էջ 40. տող 15. . . . վերստին թեզերոյ չարեացն . . . : — Ուղղ. կրկնելոյ. վասն զի յետոյ իսկ և իսկ կ'ասէ « . . . երկնեցին զձեզ դարձեալ » :

33. Էջ 40. տող 25. Արդ ձեր թողեալ զԱստուած, և յիշեցուցէր զչարին . . . : — Ուղղ. յիշեցէր: Բնական է որ ո՛վ թողու զԱստուած, անպատճառ պիտի հետեւի իւր առաջին չարեաց, որ է սանկ յիշել թողածը և մոռացածը. և հոս՝ Քրիստոսի առ Հրէայս ուղղած յանդիմանութեան միտքն է թէ « և դուք ցցեց զչափ հարցն ձերոց » : Այս մտքի լրացումն կու տայ Ռուզանդ, էջ 45. տող 30. « Եւ չար քան զնոսա առ մարդիկ . . . կանխեալք » :

34. Էջ 41. տող 34. Կամ զիւրդ և զէջ բարեխօս վասն այնոցիկ որք երաւ ձեցին . . . : — Ուղղ. Նրնակեցին: Բոլոր իմաստը բողոքում է այդ ազաւաղած բառի դէմ. շարունակէ ընթերցումը և կը տեսնես որ դու ինքդ կ'ասես « զիւրդ խօսիցիմ ի հաշտութիւն վասն այնոցիկ » ոյք փախուցեալքն են և ոչ կամին դատեալ » :

35. Էջ 42. տող 5. Եւ եղև իբրեւ զայս ամենայն լուաւ, բորբորեալ ի թնաւորսին ? — Ուղղ. ի թաթկորսին ? Շատ կարելի է որ բորբորի մէկն և անցնի բռնաւորութեան, բայց այդ բորբորումն անշուշտ յառաջ գալու է բարկութենէ: Տես ի ստորեւ տող 13. « առ դառնութեան սրտին ցտաման, առ զայրուցս բարկութեան » :

36. Էջ 43. տող 22. Որոց փորկայք զաւանդն հոգեւոր պատուի . . . : — Ուղղ. կամ առ ոտն հարեալք և կամ որոց արհամարհեալք: Մարթէ է և ընդունել՝ իբրեւ ընկեցեալք զաւանդն հոգեւորն պատուի . . . յարուեստն զինուորութեան զինեցան:

37. Էջ 46. տող 18. Բայց յայնմ յանմիտ թագաւորութեանն ժամանակի ոչ միայն թշնամիք թշնամեաց, և բարեկամք բարեկամաց » : Իմաստն պահանջում է որ թշնամեացէն զկնի յաւելացուի՝ այլ և . . . վասն զի բազմատութեան ձեւն այդպէս ըստ իմաստին լրումն կ'ը ստանայ. ոչ միայն թշնամիք թշնամեաց, այլ և բարեկամք բարեկամաց կը դաւաճանեն և մէկգմէկ կը մատնեն:

38. Էջ 46. տող 38. Յայնմ ժամանակի ի զայրակի գտանէին ի դայեակս լանկունս փախտեալ . . . : — Ուղղելի գաղաղակ: Պատճառն յայտնի է. Տիրան երկու մեծամեծ տոհմերը՝ Արծրունեաց և Ռշտունեաց՝ սրէ անցընել կու տայ. մեր պատմչաց սովորական հնարագիտութիւնն է դայեակներու ձեռքով ծծկան երեխայք փախցնելով ազատել, ինչպէս գիբրիզոր և զՏրդատ, աստ եւս ի հանդիսի են դրուած երկու երեխայք՝ Տաճատ Ռշտունի և Շաւաթ Արծրունի: Ուրեմն դայեակները փախցնելով՝ ի հարկէ ծածուկ և տեյալս պիտի պահէին զանոնք, որպէս ի գաղտաւ գողի գտանէին, զորոնք յետոյ գտնելով « ածին առաջի թագաւորին » : Իսկ զայրակի Բնչ միտք ունի եւ չհասկացայ : Հմտ. էջ 116. տող 11. « վասն որոյ անկանէր գաղտագողոսն » :

39. Էջ 48. տող 32. ... և գտանէին զնոսա լոկ ցամաքեալ զվճղոցիս զոսկերս նոցա ... — Ուղղ. կոսցիս? Պապ և Աթանասիոս իրենց անառակ վարուք բաղդասարեան իննոյք կազմելով եպիսկոպոսանոցի մէջ, դանիէլեան հրեշտակն չարաչար կը սատակէ զնոսա: Ամէնքն սարսափահար, մինչև անգամ դուռն բաց թողլով՝ կը փախչին. « Եւ բազում ամիսք անցանէին ի վերայ իրացն », մարմինները « նեխեցան, կողոպտեցան, յաղկեցան, քակեցան լուծան ի միմեանց, ցրուեցան ոսկերք նոցա »: Այս վիճակի մէջ ուրեմն սպիտակ ոսկրոտիք՝ միայն սպիտակ կրի կամ կճի տեսք պիտի ունենային, և ոչ թէ կնդակի, որ չգիտեմ ինչ կը նշանակէ: Իսկ եթէ ընդունինք որ հրեշտակ չէր զարկողն, այլ գնտածեւ կայծակ, այն ատեն ոսկրոտեաց կիր դառնալուն բնաւ տարակոյս չի մնար:

40. Էջ 48. տող 37. Բայց Պապայ ի բուն կնոջէն ... ի Հացեաց գեղջէ կործաղատացն: — Ուղղ. արդեօք իսրայէլացիացն? Որովհետեւ Աշտիշատու մեհենատեղիքն սեփականութիւնը էին Վահագնի ցեղին, և Տիգրան Միջին՝ զրկեց գիրենք քրմական պաշտօնից, կը հետեւի ուրեմն որ նուազեցաւ կամ կարճացաւ նոցա սեփական ազատութիւնն, և ըստ այսմ՝ Պապայ հարձն լինելու էր Վահագնի ցեղիցն ի կարճագատացն: Ս. Դիմիտրի վարուց մէջ քարձերու շարքը կը յիշուին նաեւ Աշտիշատեանք (Սոփ. 2): Բայց թագաւորք՝ թո՛ղ զթագունին՝ պահէին և հարճեր. սոցա ծնունդն էնչ կոչումն կրնային ունենալ, ինչ ազնուական աստիճան: Հաշտեանք և Ալիոս վիտ լիքն էին այդ տեսակ ծնունդներով. արդեօք այդ դասակարգն չէ՞ր կոչուիր իսրայէլացի:

41. Էջ 49. տող 21. ... որ ոչինչ պակաս քան զղեւ էր մոյրորեալ ... — Ուղղ. մոյրորեալ. մոլորութիւն՝ մտքի է, իսկ մոլութիւն՝ կամաց և բարուց. վասն որոյ դեռն մոլի կարէ լինել, զի ինքն է մարմնացած մոլորութիւն. ուստի և Փիլասկ

մոլի էր քսութեամբ և ոչ թէ մոլորեալ իւր դաւաճան նպատակներու մէջ: Բնոր մեր ասածին ի գործ ածեր է հեղինակն այդ բառը (էջ 50. տող 5) « ... և պատարագօք ի ձեռն մոլեկան Փիլասկայն » ... դարձեալ նոյնը կրկնում է (էջ 56. տող 28) « ... ամբոյն խռովութեան ի մոլեկան առնէն ճապուհվարազայն »:

42. Էջ 50. տող 36: Եւ այնչափ զայրացոյց ... զի չեւ է հնար գտանել մարթել (հարթել) ճանապարհս ... — Ուղղ. զի որպէս և է՝ հնար գտանել՝ բռնելու Հայոց թագաւորը:

43. Էջ 51. տող 14. Խորհէր արքայն ընդ իւր ծառայան ներքինին սպասաւորան իւրում սենեկի: — Ուղղ. Դերքին. աստ արդեօք հասկանալու է ներքինի՝ թէ ներքին: Դերքինիք յիշուի ծառայք էին թագաւորի սենեկին, այսինքն կանանոցին. իսկ ներքին ծառայ, հասկանալի է իբր մտերիմ, խորհրդակից, որպէս ներսի մարդ և ոչ դրսեակն:

44. Էջ 51. տող 25. Այլ վարկալարազի արասցուք, ասէ, վասն դառնացոյ չար ազգին չարութեան դառնացոյ ազգին: Աստ աւելորդ կրկնութիւն կայ, երկուսից մին պիտի ընդունել:

45. Էջ 56. տող 2. Եւ արին զկապուտ զաւար բանակին, և զվանայս թագաւորին և զհամբիւր, և զհամակուն ընդ նոսին ... — Ուղղելի ... և զհամբիւրն ընդ նոսին, ... « և զհամակուն » բոլորովին աւելորդ է. քանզի Հայք արին բանակը, թագաւորին կանայքն և համբիւրն ալ անոնց հետ, որ ամենակարեւորն է գերութեան մէջ. ինչք և ստացուածք բոլոր կը տանին « ընդ նոսին »: Ճապուհ իւր կեանքը կու տար, քան տեսնալ իւր կանանց անարգանքն և գերութիւնն:

46. Էջ 57. տող 6. Ապա գտանէր հոր վարտակ ... — Ուղղ. գրէր:

47. Էջ 66. տող 25. ... և յամենայն գործոց Հայոց ի ժամանակս խորաբնակ

Տիրանայ ... — Ուղղ. խորհրդանուն Տիրան խննթարար կը կոտորէր հայ նախարարները, մի կերպ կատաղի գազան դարձեր էր և յիմարացի էր և ոչ թէ խլացեր. կուրացաւ և ոչ խլացաւ:

48. Էջ 67. տող 6. Նոյնպէս ստրատելութեան սպարապետութեան ... իրափառն, աշխատողիք աշխատողօք արծուէնշանք վարժականիշք, աներկիւղը, քաջասիրտը ... — Ուղղ. իրափառն աշտապգիք, աշտապգօք, արծուէնշանք վարժանիշք, աներկիւղը, և այլն: Իրափառն կարէ մնալ, ինչպէս փոքր ստորեւ կ'ասէ « Բարեանուն, իրաքալ »: Ազատագրի լինելը յայտնի է, իսկ ազատադրօք՝ շատ բնական որ իւրաքանչիւր նախարարութիւն իւր տան և տոհմի սեփական դրօշն ունենալու էր, և այդ դրօշի վրայ նկարուած լինելու էին արծուէնշանք. իսկ վարպետնիշք կը համարւի թէ սաղաւարտի կամ գինուց վրայի գինանշանք լինին, որ աներկիւղութեան և քաջասիրտութեան նշան էր. ըստ այնմ՝ որ մեր մատենագիրք քաջ զօրավարներու համար կ'ասեն՝ վարազարար յարձակեցաւ թշամեաց վրայ. Եղիշէ էջ 131. տող 17. « Յայնմ տեղւոջ դէտակնի վեր մարառնայր Արշալիր Արշարունի, գոչէր առիծաբար և յարձակէր վարազարար »: Հմմտ. 189. տող 2. « ազատս ազգայինս իս հազար »: Հմմտ. էջ 122. տող 16. « ազատագունդ բանակ »:

49. Էջ 67. տող 17. Եւ այլ յայսմ ազգաց ... զօրծակալը միայն էին, ինն հարիւր բարձր: — Այս պարբերութեան առաջին մասը խառնակ է. իսկ երկրորդ մասին բարձրութիւն. ինձ թուի Բուզանդ թուրքութեանց ժամանակ՝ միշտ ալ ձեռաց մատները կը փակէ և բանայ (տես Բազմ. Մարտ, 1906): Այս տեղ ինձ թուի որ նախնական ձեւ լինելու էր « զօրծակալը միայն էին հարիւր բարձր »: իսկ ընդօրինակող աչքը՝ էիւր տեսեր է նաեւ ինն, և կրկներ է, և մի մատի փակելով՝ հարիւրն դարձեր է ինն հարիւր: Ս. Ներսեսի վարուց մէջ յիշուած քարձերն (տես Սո-

փերք), եթէ հատընտիր առնենք Աւագ և Կրտսեր նախարարութիւնը՝ հազիւ հարիւր բարձ կազմեն. իսկ այլ ցեղապետը և աշխարհատեարը և գաւառակալը գուցէ իրեն դաշնակիցներ կը մասնակցէին թագաւորի տանարի ուրախութեան, և ասոնց թիւն կընար 100—400 և մինչեւ 1000 բարձրանալ: Յամենայն դէպս, եթէ այժմեան վրայ ազգի ազնուականութեան դրութեան միտ դնելով, եզրակացնենք որ անցեալումն Հայերի մէջ դիւրագին մարթ էր ձեռք բերել խիտնակուն կոչումն (թաւատ, զլիսպետ), այո՛, այն ատեն կարենք հասկանալ թէ ինչո՞ւ Բուզանդ հարիւրը իննհարիւր կը շինէ: Այդպիսի քառատներ այժմ թիֆլիզում ամէն մի գինեսներում կամ խոհանոցում և կօշկակարի խանութում երկու և երեքը կը գտնու: իսկ պատմական անցեալով յայտնի իշխանական տներ կամ տոհմեր՝ միայն մատի վերայ կարելի է համարել:

50. Էջ 68. տող 19. Սա լեալ էր ամուսնաւոր ... նախ յաւտիս մանկութեան: — Ուղղ. յաւտիս մանկութեան: Աստի կարելի է իմանալ որ Հայոց մէջ կար սովորութիւն ամուսնացնելու անչափահաս մանկունք, ինչպէս և այժմ այդ անբնական երեւոյթները կրկնուած են: Թէպէտ Բուզանդ կը լռէ, բայց հաւանական է, որ Ս. Ներսէս ալ բռնադատուած լինի ամուսնանալու, որ ամուսնոյ մահուանէն յետոյ՝ չուզեց կրկին աշխարհ մտնել, այլ « մինչդեռ մանուկ իսկ էր՝ գնայր ... աւարատութեամբ ... որ և շարունակեց մաքուր կեանք « մինչ դեռ եւս գինուրական ձեւն յինքեան բերէր »:

51. Էջ 69. տող 12. Մինչդեռ եւս ... պատմութեան և զարդ վայելուչ: — Ուղղ. ի զարդ վայելուչ:

52. Էջ 70. տող 7. Այլ թոյլ տուք ինձ ... տառապանօք, և մեղօք հանդերձեալ դատաստանին: — Ուղղելի՛ յոսով կամ երկիւղի: Տառապանաց հետ իբրեւ մեղաւոր ապաշխարութեամբ պիտի սպասէ

հանդերձեալ դատաստանին, իսկ եթէ վարձուց հատուցման կը սպասէ այդ օրունան, այն ատեն « յոյժ » կարէ թելադրել նմա « ակն ունի » ընդունելու իւր արդար հատուցումն, զոր Տէր հատուցանէ իւր պահած օրը :

53. Էջ 70. տող 27. Բայց յորժամ զհերան... ի գեղն տեղեկալ՝ զկերպարանն փոխելով։ — Ուղղելի տեղեկալ։ Առնեմ տեղեկեմ բայ մ'ունի, որոյ դէմ՝ ափսոսալ նշանակութիւնը կու տայ։ Չգիտեմ այլ մատենագրի մօտ կ'այլ պայտիսի բառ և հոմանիշ իմաստով։ Սակայն հոս ափսոսալու, իրաւալու իմաստով չէ առած, այլ աւերուելու, տգեղանալու նշանակութեամբ։ Քանզի երբ կ'որեցին մագերէ՝ աւերուեցաւ այն « յոյժ գեղեցկութիւնն », որոյ համար բազումը արցունքնին չկրցան բռնել, տեսնելով այն « յոյժ գեղեցկութիւն »ը կերպարանափոխ եղած, « զկերպարանն փոխելով » :

54. Էջ 71. տող 31... Նա և բազմութիւն եպիսկոպոսաց ... խոնարհել ամենեցուն։ — Ուղղ. խորհել։ Թագաւորն իւր իշխանները ժողովել է, Ս. Ներսէս ձեռնադրութեան զրկելու համար, եկեր են նաեւ Հայոց Եպիսկոպոսներ նոյն խնդրոյ համար խորհելու ի միասին :

55. Էջ 72. տող 7. Եւ հաւատարիմ հրովարտակօք կարողիրսաց առ կարողիկոսն։ — Ուղղելի առ կարողիրսոն կարողիրսաց, որպէս փոքր ինչ ստորեւ (տող 13) ասէ. « և տեսին անդ զկաթողիկոսն կաթողիկոսաց »... Որպէս շատ կրկնեցի թէ անկարծ ընդօրինակողն մուծեր է բազում սխալանք, այս մի օրինակն կարէ համոզել լինել և վասն այլոցն :

56. Էջ 73. տող 22. Սա և առաւել եւս առաջին ծառոցն նմանեալ, որ զնոյնազեհաց զնոյնահաւս պտուղս վարդապետութեան բերեալ... — Ուղղ. առաջին մշակացն... զնոյնահաւս պտուղս... Մարթի և փոխանակ մշակացն դնել հարցն. մի և նոյն իմաստն ունին։ Երբ ընդունինք Ս.

Ներսէս կամ իրրեւ առաքելոց յաջորդ, կամ իւրոց նախնեաց։ Թաղէոս և Բարդուղիմէոս քարոզեցին Քրիստոսի վարդապետութիւնը և տունն ժողովրդեան քաղցրահամ պտուղներ։ Նոյնը արին նաեւ Ս. Գրիգոր և որդիք իւր, որոց կը յաջորդէ Ս. Ներսէս, որ բազմօք պիտի առաւելայր ճան զնոսա։ Մեր միտքը ինքը Բուզանդ լաւագոյն կերպով կ'ասէ, և կ'ուղղէ իւր « ծառոց » սխալը, տես էջ 74. տող 7. « Եւ ընդ ամենայն տեղիս... նորուն հարցն սերմանեալ... Զրոյսն աճեցոյց մշակն հնձող... կարգացն տալիս հարցն մշակոցն փոխանորդ եղեալ » :

57. Էջ 74. տող 25. Եւ ի դատաստանացն ամենին անշէջ հրոյն... — Ուղղ. ասեմին... ատենան դատաստանի և այլ նման բազում վկայութիւնք ի զրոյ՝ ունինք ի հաստատութիւն։

58. Էջ 75. տող 16... և ի ժողովել զախտաժէտս և զօրկունս և զմարմնավարս և զամենայն ցաւոտս։ — Ուղղ. մարմնահարս։ Այս տեղ այն իմաստը չունի ինչ որ կ'ասէ Ս. Պօղոս, որ մարմնովն զնան, որ է վարին, դա բարոյական ախտի կը վերաբերի։ Իսկ աստ մարմնով հարուածեալներու համար է խօսքը, պակասատր կամ որ և իցէ անբուժելի հիւանդութեամբ վարակուած։ Ըստ այսմ՝ նոյն բառը զոր ծածուած է (էջ 77. տող 15)... « այլ կաղք և կոյրք և մարմնահարք խոզք և հաշմանալք »... :

59. Էջ 75. տող 23. Շինեաց նոյնպէս... կարգս կանոնաց հայրենիս կարգեր... զանառակութիւն աշխարհին դնելոյ... (էջ 76. տող 7)։ Եւ կանոն... — Ուղղ. Շինականաց նոյնպէս... կարգս կանոնց աշխարհաց կարգեր... զանառակութիւն աշխարհին դնելոյ... Եր կանոն... — Բազում ուղղութեանց մէջ զոր առնէր Ս. Ներսէս քաղաքաց և նախարարական տանց մէջ, չմոռացաւ նաեւ զգիւղացի շինականները, որոնք թանձր տգիտութեամբ մոլորուած էին կրօնական դաւանութեանց մէջ, անյոյս

և անաստուածը էին: ի՞նչ նոսին և կոնտեյ
և այրիներուն եւս մասնաւոր պատուէր
տուաւ կոծ, լալ և աշխար չընել մեռելոց,
հաւատարիմ մնալ իրենց ամուսնութեան,
« մի՛ ստել, և մի՛ դաւ բերել իւրեանց ա-
մուսնութիւնընկալ կողմանց », այսինքն՝
ինչպէս այժմու Քրդերը կ'անեն. զոր օրի-
նակ մի գեղեցիկ կին՝ օր մի յանկարծ կը
գնայ մի այլ մարդոյ, և այդ մարդոյ կինն
կը փախչի միւսի հետ. երբեմն կորի կը
ծագի մէջերնին, սակայն իսկոյն դրամա-
կան և այլ միջոցներով հասուցուցնի տա-
լով իրարու՝ կը հաշտուին: Կը պատահի
որ ժամանակ մը այսպէս ապրելով՝ յետոյ
կրկին կը վերադառնան իրենց առաջին
մարդուն: Բուզանդի խօսքերը անշուշտ
այդպիսի սովորութիւն մը կ'ականարկէ նաեւ
Հայոց մէջ լինելուն, զոր Ս. Դերսէս յա-
տուկ օրէնքներով կամի բառնալ: Դոյնպէս
կայ դեռ եւս Քրդերու մէջ սովորութիւն
որ իրենց տոհմի գեղեցիկ աղջկունք և այլի
հարսեր կ'ամուսնացնեն մերձաւոր ազգա-
կանների հետ, որ նաեւ Բուզանդ կ'ակն-
արկէ « փախչիլ աւելի ի մերձաւոր և
յազգին տոհմակից խառնակութեան ա-
մուսնութենէն, և մանաւանդ ի մերձաւո-
րական ի նուոց, և որ զամ մի այսմ նման
լեալ էր ինչ »: Անդ, տող 8—9:

60. Էջ 77. տող 29. Էւս սոյնպէս տա-
լաւ եզրոյց զԱռաքեալն յուշ առնելով, որ
պաշտօն աղքատաց ... — Ուզդ. տարտ-
ցոյց թէ տառապիւրց ... որ ի պաշտօն ...
Դժուարիմ ճշգրիտ որոշել երկու կարծիք-
ներս: Եթէ օրինակներ բերելու մտքով առ-
նենք՝ այն ատեն պիտի ասենք որ Ս. Դեր-
սէս բաական չհամարելով իւր անձի բարի
օրինակը յորդորելու ի բարին զհաւատա-
ցեալս, օրինակ կը բերէր նաեւ զԱռա-
քեալս և զՍ. Ստ. և զԱլեքսանդրին, և այլն,
այն ատեն կարծեմ կը յարմարի « Էւս տա-
րացոյց՝ զԱռաքեալն յուշ առնելով »:
Իսկ եթէ « աղքատաց » սիրտ տալու հա-
մար է և յորդորելու զուցէ հարուստնե-
րուն՝ յիշելու իրենց աղքատները, այն ա-
տեն թերեւս յարմարի « Էւս տառապելոց՝

զԱռաքեալն յուշ առնելով, որ ի պաշ-
տօն աղքատաց ընտրեցին զՍ. Ստ. և զԲն-
կերս նորա »:

61. Էջ 80. տող 12. Եթէ հաւատա-
ցեա ... ինքն յինքնութենէ և իսկ իսկու-
թենէ ... — Ուզդ. իսկն յիսկութենէ: Այս-
ինքն՝ բնութիւնակից և համագոյակից Հօր:

62. Էջ 81. տող 25. Եթէ դու յուզ-
դափառ եկեսցես ... — Ուզդ. յաղափա-
սութիւն:

63. Էջ 82. տող 21. Ինքն եղև. օրի-
նակ ... ամենայնի մեռելոց: — Ուզդ. ա-
մենայն:

64. Էջ 82. տող 25. Զի մի՛ միայն
մարդիկ ... հոգոյն կոյնացոյր: — Ուզդ.
կոյնացոյր: Փոքր մի ստորեւ ասէ (34 տող)
« ամենեքին (ստորակէտն ջնջելու է) հայե-
ցեալք սպասեալք »:

65. Էջ 83. տող 7. Զի՛ ի նմա հաճե-
ցաւ ամենայն յոռքին ընկել ... Պարտ է
յաւելուլ յոռքին աստուածութեան:

66. Էջ 83. տող 15. Իսկ յորժամ ի
պատարիսն ասանկոյնին գործեցին ... —
Ուզդ. ի զպատարիսն ասանկոյնին գործեցին
... անկան յիշխանութենէ զոր յառաջն
ունէին:

67. Էջ 83. տող 22. Իսկ ո՞վ իցէ, որ
ոչ ցանգանայ ... և կամ կամարարութեան
կարօտիցի ... — Ուզդ. կատարարութեան?
« կամ »ը կրկնութիւն է միւս բառի սկիզբն.
բայց այդ բառը խորհրդաւոր է, այնպիսի
մի յատկութիւն՝ որ « միայն միում Միաձնի
Որդոյն Աստուծոյ վայելէ »:

68. Էջ 83. տող 36. Ի բազմազգի
յորիք կաշկանդեալք զմօժեալ կան ... —
Ուզդ. յարիս, մօժեալ. բոտ այնմ՝ « Մա-
ծեան որպէս կաթն սիրտը նոցա »:

69. Էջ 84. տող 8 ... Էւս կեալ ամե-
նայն հանդարտութեամբ ... ի վերայ ազ-
րախոր զօրութեանց ... առ մեծք պատա-
ղիլքն ... որ զնախաձեռն ցարն յաղազուցեալ
մաճկացուցանէ ... ուստի յոյր և ազգի ...

— Ուղղելի ամբարտաւր զօրութեանց . . . առ մեօք պատերազմին . . . որ զնախնական վարսն յարացոցեալ մեղիացուցանէ և զհարպըն զերիկամամբքն պատեալ՝ ուստի բիր ազգի . . . — Այստեղ դիտել կու տանք որ բուզանդայ խօսքերը ակնարկութիւն է Պօղոս Առաքելոյ ասածներուն թէ՛ Ոչ է մեզ պատերազմն ընդ մարմնոյ և ընդ արեան, այլ ընդ այսս չարութեան ընդ իշխանի օղոյս այսորիկ (թուղթ առ կորնթացիս)։ Ուստի քրիստոնեայն հոգւոյն շնորհօք աւելի վեր կը բարձրանայ քան երեսիւ օղոյս ամբերն, որոց չար ոգին յերկրի ընդ մեզ կը պատերազմի։ Իսկ մնացեալ սրբազրութեանց իմաստն բնագրէն յայտնի է։

70. էջ 84. տող 21. Այլ մեզ այսր լիցի վայել . . . — Ուղղ. վայելի։

71. էջ 84. տող 28. Լի լուսով նորա . . . լսելիս . . . լսելիք . . . ի լսելիս . . . Բառախաղ է՝ թէ ամենայն ինչ լսելիք են, ամենայն ինչ տեսանելիք են յաստուածաւոյս կողմանէ, որում յայտնի են ամենայն։

72. էջ 86. տող 34. Զայս ամենայն բանս, և որ . . . յօրէ յայսմանէ ինչ յաւուրս . . . — Ուղղ. մինչ յաւուրս . . . Պայմանադրութեան կապն է։

73. էջ 90. տող 4. Կաշառաւելս . . . — Ուղղ. կաշառաբեկս։

74. էջ 90. տող 28. Ապա իբրեւ սրտմտեալ . . . առաւելոր նիւթեալ . . . — Ուղղ. առաւել հաս վաղէս միւս եպիսկոպոսաց վրայ չարացք է, բայց առաւել եւս ներսիս վրայ, վասն զի համարէր զնա պատճառ իւր որդւոյն մահուան։

75. էջ 91. տող 12. Ռաստում։ — Ուղղ. Ռոստում. տես էջ 265։

76. էջ 91. տող 13. Տիաւանս։ — Ուղղ. Տիրապոտ կամ Տրդատ. տես էջ 272, եւս 218, տող 14։

77. էջ 92. տող 33. Այլ պատճառս միայն առնէ զանուն իւր ի վերայ աներեւոյթ մարմնոյն. մահն . . . — Ուղղ. այլ

պատճառս միայն առնէ՝ զանուն իւր ի վերայ աներեւոյթ մարմնոյն պահն, և . . . Այսինքն՝ մահն քրիստոնէի համար առերեւոյթ փոփոխութիւն է, և Տէրն պատճառս միայն առնէ, որպէս զի իւր անունը աներեւոյթ հող դարձած մարմնոյ վերայ պահէ, որ յետոյ այդ մարմնոյ իսկութիւնը իւր արքայութեան արժանացնէ յարութեամբ։

78. էջ 94. տող 17. Տեսանէր զնա իբրեւ գոր հակառակորդ և թշնամի . . .

— Ուղղ. զիւր հակառակորդ և թշնամի. (և կամ թերեւս դայր)։

Հ. Գ. ՆԱԶԱՊԵՏԻԱՆ

Շտրուսեակի

ՈՒՂԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ԱՌԹԻՒՒ

Բազմավիպ. Մայիս 1906. Թ. 5. — «Որ և առ ոյժ կացացի» քաղցեցոյ էջ 171 ընթերցումն՝ առաջարկէ էի կարդալ. «Որ և ամոյժ կամացի արանց լինէ անցանիկ զիւրաւ ըստ կամի»։ Յարգելի խմբ. իւր ծանօթութեան մէջ գրեր է իմ առաջարկութեան բնուշ գրեմալ և հակասական բնագրի իմաստի հետ. ուստի առաջարկէ է նոր ուղղագրութիւն մը՝ այսպէս. «Որ և առոյժ քաշածի արանց լինէր» . . . Բայց թոյլ տուէք վերստին պնդելու իմ առաջարկած ընթերցումի ուղղութեան վերայ, և ցոյց տալ որ ոչ բնագրեմալ է և ոչ հակասական՝ բնագրի իմաստի հետ, այլ ընդհակառակն։

Հարցը պարզելու համար՝ խնդրեմ պարբերութիւնը ծայրից ուղեք ընթեռնուել. «Եւ հասեալք յեզր զետոյնս սաստկապէս ըստ ժամանակի իւրոյ պզտորութեանն . . . և առարկուեալք զօրքն՝ խնդրէին տեղիս անցի, և ոչ զանցին. և փորձելով ոմանց զբազում տեղիս՝ ընկըմաեալք ի ջուրան, և հազիւ գտեալ անդրէն ելս՝ սպարէին»։ Մինչեւ ցայս վայր ի զէպ զայ խմբ. ուղղագրութեան. «որ և առոյժ քաշածի արանց լինէր» անցանիկ և «առարկուեալք զօրքն՝ խնդրէին տեղիս անցի»։ Բազում տեղիք փորձեցին անցնիլ և չկարացին, և ոմանք հազիւ սպասեցին ինչոպէս. ուստի սրտառուլ՝ պղտոր զետի եզրերը կայանք էին, մինչեւ որ կը հասնի «քաշ զօրս վարն շարց վաճան»։ Անշուշտ նախ հարցուցած կը լինի այդ «առոյժ և քաշածի» մարդկանց թէ ինչո՞ւ ըստարած կանգնիր են. Եւ թէպէտ խմբ. ուղեմայ ծածկել քաջեբուն երկրիւք. սակայն նոցա անկեղծաբար խոստովանած լինելու են իրենց անկարողութիւնը և վասնզի մեծութիւնը. Այն ստան ըսէ՛ն վաճան, սպասեղաբը խթելով ձիւս կողմայ՝ կը մօտենայ գետի եզրերը. և և տեսնուշ գրեալ զինքը նշանաւ. Խաչին սրբոյ կենսատուի՝ իշանը ի գետն. և որպէս ըմբ յոյժ տեղիք ծամծալ՝ անցաւ .